

Un sarcòfag de Gualter a la Seu d'Urgell

(a la professora Maria Rosa Puig i Ochoa, *in memoriam*)

Ramon Montanyà i Maluquer. *UNED La Seu d'Urgell*

Presentació

Al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell es guarda un sarcòfag remarcable per la seva factura de gran qualitat. Es troba en un estat de conservació notable, malgrat que s'ha perdut una petita porció del seu material¹.

Es tracta d'una peça singular. En destaca una acurada factura, amb uns acabats ben elaborats. La temàtica queda dins d'allò que és acostumat en aquest tipus d'enterraments, amb una tradició que ve d'època romana i que hereta el món cristià medieval, el qual li dona continuïtat². Evidentment, una caixa de pedra treballada no s'utilitzava per a inhumar qualsevol persona en aquell temps; devia tractar-se sens dubte d'una persona considerada prou important des d'un punt de vista social al seu moment.

1. Una primera notícia sobre aquest sarcòfag es pot trobar, com una simple menció per la seva similitud estilística i cronològica amb aquell que es va trobar al castell de Sant Pere de Ponts i que porta el nom de "GILABERTUS". Vegeu PUIG, Maria Rosa; MONTANYÀ, Ramon, "El sarcòfag de Gilabertus a Sant Pere de Ponts", *Portaveu*, 80-81 (1984), p. 6-7.

2. En aquest sentit, vegeu FRANCO, Borja; MIGUÉLEZ, Alicia; REGA, Iván, "Iconografia cristiana", a *Iconografia i anàlisi de la imatge*, Barcelona 2016. Recurs en xarxa: http://cv.uoc.edu/annotation/23e188b1fbc41b7844fec5fcb64cdd83/525556/PID_00229538/modul_3.html consultat el 22 de novembre de 2018. Destacat i ampli estudi sobre iconografia cristiana, que recull tota la seva història bàsica inicial. Vegeu també RIU, Manuel, *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya: discurs llegit el dia 5 de maig de 1983 en l'acte de recepció pública del Dr. Manuel Riu i Riu a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Barcelona 1983, sobre els rituals d'enterraments que es practicaven a l'edat mitjana a Catalunya.

El sarcòfag al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell. Fotografia: Ramon Montanyà i Maluquer.

Vam fer-ne un primer estudi fa temps³ i ara hem fet una nova anàlisi acurada d'aquest sarcòfag, que estimem que té una relació amb el sarcòfag de *Gilabertus* del castell de Sant Pere de Ponts, i amb aquell que es troba al pati d'armes del mateix indret de Ponts.

El sarcòfag de Gualter al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell

Es tracta d'una peça monolítica buidada en forma rectangular, d'1,63 m de llarg per 95 cm d'ample i 47 cm de fons, pensat per ser exposat i adossat a la paret, amb tres de les seves cares ben visibles.

3. PUIG, Maria Rosa; MONTANYÀ, Ramon: "El sarcòfag... *op. cit.*, p. 7.

Presenta una decoració figurada, geomètrica i vegetal. En el seu registre frontal hi ha quatre cercles que porten inscrites dues flors geomètriques de quatre pètals; els altres dos cercles tenen dues figures d'animals: un xai i un colom portadors d'una creu, tots dos enfrontats, mirant-se l'un a l'altre.

Tot el fons és decorat amb figures de solcs vegetals i geomètrics combinats. Complementen la decoració unes boles distribuïdes als laterals de l'escena principal i uns petits cercles distribuïts regularment al voltant de les creus. El fons de les creus també és decorat, amb elements vegetals. D'altra banda, les cantonades presenten uns acabats acanalats. La feina de cisell s'ha fet mitjançant uns solcs profunds i amples, que donen un relleu especialment pla al conjunt.

A les dues cares laterals ostenta dues creus que podrien ser gregues, però amb la peculiaritat que el braç inferior s'ha escurçat, com simulant la presència d'una tija per facilitar portar la creu en processó. La creu, màxim símbol del cristianisme per representar la mort de Crist, es va repetint sempre segons aquest mateix model als sepulcres que comentem, provinents de l'àrea de Ponts i el seu entorn. La coberta és de perfil triangular, com una teulada de doble vessant.

L'anyell de Déu és una de les figures més típiques del bestiar medieval⁴. Representa la mansuetud, ja que és un animal que no es pot defensar. Així mateix, és valorat pel fet de donar molt aliment a l'ésser humà; és un dels primers animals domesticats a la història i com a símbol cristià és bàsic⁵; simbolitza els fidels i Crist és el seu pastor. Animal

4. Vegeu GONZÁLEZ, Teresa; ALERT, Fina, *El bestiar ocult del MNAC. Art Romànic*, Barcelona 2011, p. 9-10.

5. BARRAL, Xavier, "El arte románico: realidad medieval y construcción historiográfica", a Esther López Ojeda (coord.) *Una nueva visión de la Edad Media: legado y renovación. XXVI Semana de Estudios Medievales, Nájera, del 27 al 31 de julio de 2015*, Logroño 2016, p. 291-329. Vegeu també BARRAL, Xavier, "Entre el segle XII i el segle XIII: el Romànic més tardà", *Art de Catalunya*, 6 (1997), p. 160-179. A la p. 169 hi ha il·lustració específica de l'anyell i de la creu.

predilecte per fer els sacrificis, es va identificar amb la passió de Crist. És considerat com “L’anyell de Déu que llevarà els pecats del món”.

El colom, d'altra banda, simbolitza l'honestedad i la fidelitat, més enllà de la vida. És símbol de la fidelitat i del matrimoni. I quan porta al bec una branca de llorer, indica a més a més, que és capaç de curar-se a si mateix. I si allò que porta és una branca d'olivera, significa que porta la pau allà on va. I com que té ales, també simbolitza l'espiritualitat, l'elevació de l'esperit que representa l'ànima. Finalment representa l'Esperit Sant, Jesucrist, l'Església, els fidels i l'ànima dels innocents⁶.

El sarcòfag de Gilabertus del castell de Sant Pere de Ponts

N'ofereim ací una breu descripció formal⁷. Presenta una decoració en relleu a dues de les seves cares, amb formes geomètriques, vegetals i animals; per tant hi tenim representada tota la possible varietat temàtica acostumada. Va ser ideat per ser adossat a la paret. La seva tapa, de la que només es conserva un petit fragment, era del tipus de sostre de doble vessant, de perfil triangular, característic d'aquesta classe d'enterraments; i estava decorada en el fragment conservat, amb una flor inscrita en un cercle.

La part central mostra una sèrie de cinc cercles on s'inscriuen tres flors geomètriques de sis pètals i dues figures d'animals, un griu i un bou. A la part inferior d'aquesta cara, a la seva dreta, es veu un fris longitudinal com una sanefa de formes ondulades d'incisions tosques, com una representació vegetal o de meandres de riu. I a l'angle esquerre es veu la inscripció en relleu: GILABERTUS.

6. Vegeu MORALES, Mª Dolores-Carmen: “El simbolismo animal en la cultura medieval”, *Espacio, Tiempo y Forma, UNED, Serie III*, t. 9 (1996), p. 229-255.

7. Una descripció i estudi en detall pot trobar-se a MONTANYÀ, Ramon, “Qui era el *Gilabertus* de Sant Pere de Ponts?”, *Portaveu*, 326-327 (2018), p. 44-45. MONTANYÀ, Ramon: “¿Quién era *Gilabertus* de Sant Pere de Ponts?”, *Amigos del Románico*, Madrid, en premsa.

Sarcòfag de GILABERTUS al castell de Sant Pere de Ponts. Fotografia: Ramon Montanyà i Maluquer.

El sarcòfag del pati d'armes del castell de Sant Pere de Ponts

Aquest sarcòfag inèdit es conserva a l'exterior, a l'antic pati d'armes del castell de Sant Pere. Degut a la seva llarga exposició exterior, no es conserva més que bàsicament en la seva estructura, i ha perdut gran part de la seva decoració.

Porta en un lateral una creu del mateix estil i factura que les que veiem en el sepulcre de Gilabertus i en el de Gualter. Està en bona part restaurat. Tenia coberta de perfil triangular, de teulada a doble vessant com els altres dos. I cantonades arrodonides, de la mateixa manera que el de Gualter. Es podria atribuir l'autoria al mateix taller. La seva tapa conserva una decoració amb tres registres amb grups de cercles als dos costats.

S'ha perdut el registre del centre. Caldria conservar-lo a l'interior del temple, per evitar la seva irremissible degradació.

Una possibilitat d'atribució del sarcòfag de Gualter

Per la factura i destacada qualitat⁸, pensem que seria obra del taller d'aquell gran escultor que va viure i treballar al llarg del segle XII a la zona de Tolosa de Llenguadoc que dirigia un important taller itinerant, del qual sabem que sovint venia amb els seus deixebles per Catalunya a fer obra i que tenia un estil propi molt remarcant, que anunciava ja l'estil gòtic. D'ell coneixem part de la seva obra⁹. Va tenir l'atreviment de signar unes peces seves com a autor, cosa que no s'acostumava a fer i no es considerava correcte per part de les autoritats, per creure que un "picapedrer" en el fons, havia de cultivar i demostrar una modèstia que no quedaria palesa en el fet de proclamar l'autoria de les seves escultures. Ho va fer, per exemple, en un baix relleu dedicat a Sant Andreu i Sant Tomàs, que portava inscrita la signatura del mestre, en llatí, en dues inscripcions diferents, com ja s'ha indicat, que desgraciadament no es conserven hores d'ara: "*Gilabertus* em va fer" i "*Gilabertus*, que no era un desconegut, m'ha esculpit". I amb això va crear un precedent important; com hem comentat, segons els especialistes seria el primer en fer-ho.¹⁰

8. Vegeu BARRAL, Xavier, "El arte románico... *op. cit.*", p. 291-329.

9. Vegeu RIOU, Charlotte, "Ensemble de sculptures provenant du cloître de la cathédrale Saint-Etienne de Toulouse attribuées à Gilabertus", *Quaderns del MEV*, III (2009), p. 9-27. Es tracta d'un estudi sobre l'escultor *Gilabertus*, amb detall de la seva obra i firma, amb molta informació. Explica com es van rescatar aquestes peces quan es va derruir al segle XIX el temple al qual pertanyien. Mostra a més imatges de les peces.

10. Vegeu DAGUERRE Alain (coord.), *La cathédrale Saint-Etienne, Musée des Augustins: Guide des collections. Sculptures romanes*, Toulouse, 2013, p. 81-100. La millor col·lecció d'obres de *Gilabertus* de Tolosa, amb il·lustracions i amb un acurat estudi tècnic.

Considerat actualment com un dels màxims exponents artístics del seu moment, va ser un autèntic precursor, com hem assenyalat, de temps posteriors. Amb una nova manera d'esculpir les figures que deixava enrere el hieratisme i l'acartrament deformant del romànic i anunciava ja, repetim, el nou estil gòtic; amb més sensació de relleu, amb unes formes que es mostraven més dinàmiques, amb uns personatges que tenien uns ulls més autèntics, i no desmesuradament grans i oberts com aquells heretats del Baix Imperi Romà¹¹; que portaven una roba tractada també amb més realisme, amb un estil més naturalista, menys forçat i que insinuava més moviment, amb unes corbes molt més acurades¹².

A ell s'atribueix, per exemple, una obra cabdal del moment, la Mare de Déu de la catedral de Solsona, l'anomenada Verge del Claustre¹³, actualment venerada com a patrona de la ciutat, i altres peces d'aquest temple¹⁴. Un personatge del qual desconeixem molts detalls de la seva biografia, gairebé tots, perquè no se sap ni on va néixer ni on va morir. Ens referim, és clar, a *Gilbertus* de Tolosa, un dels més destacats escultors del seu temps, comparable al mestre de Cabestany entre altres.

11. Vegeu BLAZQUEZ, José Maria.; LOPEZ, Guadalupe; NEIRA, Maria Luz.; SAN NICOLAS, Maria Pilar, *La mitología en los mosaicos hispano-romanos*, Archivo Español de Arqueología, Vol. 59, 1986, p. 101-162, amb abundants il·lustracions. Recurs en xarxa: <http://digital.csic.es/handle/10261/17373>, consultat el 10 de gener de 2019.

12. Vegeu RIOU, Charlotte, op. cit., p. 9-27.

13. Vegeu una imatge d'aquesta Verge a FARRÓ, Dolors, *Constructors i picapedres de l'època romànica*, Barcelona, 1981, p. 42. S'hi pot veure una imatge d'aquesta verge comparada amb la de Covet, totes dues romàniques però d'estils molt diferents; la de Solsona és molt més avançada i anuncia ja el futur gòtic.

14. Vegeu LLORENS I SOLÉ, Antoni, *La Mare de Déu del Claustre de Solsona. Imatge, Devoció, Santuari*, Solsona 1966; RIU I CABANAS, Ramon, *La Virgen del Claustro y Solsona*, Lleida 1891.